

Lilijana Žnidaršič

Ljubljanska stolna duhovščina in protestantska reformacija do škofa Konrada Glušiča (1571–1578)

Duhovniki¹ – nosilci zgodnje reformacijske misli na Kranjskem

Ni se čuditi, da so bili med prvimi privrženci najvplivnejše osebnosti nemške protestantske reformacije – avguštinskega meniha Martina Luthra (1483–1546) – duhovniki.² Že v stoletju pred Luthrovim prelomom z rimsko Cerkvijo so se porodile številne zahteve in pobude za prenovno cerkvenega in verskega življenja, ki so izšle iz duhovniških vrst.³ Če pustimo ob strani vprašanje o nosilcih reformne misli na Kranjskem pred Luthrom in se osredotočimo na prve pojave (protestantske) reformacije v deželi po letu 1517,⁴ vidimo, da se najstarejša ohranjena pričevanja tudi tu vežejo na duhovščino.

Bolj kot zgodnja obljuba nekdanjega tajnika ljubljanskega škofa Avgušтина Prygla, da bo kot župnik v Moravčah »upošteval in spoštoval avtoriteto apostolskega sedeža zoper luteranski način,«⁵ so v tem pogledu zanimiva sicer redka poročila o netradicionalnem ali bolje protitradicionalnem ravnanju nekaterih kranjskih duhovnikov iz sredine dvajsetih let 16. stoletja. Poleg posplošenih pritožb na račun pridigarjev, ki da s svojim oznanjevanjem in javnim disputiranjem prinašajo med ljudi zmedo,⁶ naj navedemo zgled treh, v reformacijskem smislu delujočih duhovniških oseb tistega obdobja. Medtem ko so brali v Praprečah pri Lukovici na praznik sv. Luka (18. oktobra) 1525 »lutrovsko mašo« duhovniki oglejskega arhidiakona Erazma Steirerja,⁷ se je v Kranju na pustni torek in pepelnično sredo 1526 iz (rimsko)katoliškega nauka in navad ponorčeval duhovnik Martin Fatiga.⁸ Tretjo osebo,

¹ Izraz duhovnik(i) uporabljamo širše, v pomenu »kleriki«, to je tisti, ki pripadajo klerikskemu stanu. O srednjeveškem, reformacijskem in tridentinskem pojmovanju duhovništva oziroma duhovniške službe zgoščeno W. de Gruyter, geslo *Priester/Priestertum* v: *Theologische Realenzyklopedie* 27, Berlin-New York 1997, str. 417–419.

² Prim. E. Iserloh – J. Glazik – H. Jedin, *Reformation, katholische Reform und Gegenreformation*, Handbuch der Kirchengeschichte IV, Freiburg-Basel-Wien 1985, str. 52, 84–88, 97–105.

³ Prim. M. Mullett, *Protireformacija in katoliška reformacija v zgodnji moderni Evropi*, Mala edicija Znanstvenega in publicističnega središča 5, Ljubljana 1995, str. 22 sl.

⁴ S postavitvijo pridevnika »protestantska(e)« v oklepaj želimo opozoriti na dejstvo, da protestantizma posebno v prvi fazi razvoja ni mogoče »razvidno ločiti od reformnih teženj v celotni Cerkvi.« Prim. F.M. Dolinar – V. Rajšp, geslo *Reformacija*, Enciklopedija Slovenije (= ES) 10, Ljubljana 1996, str. 137–141; M. Kerševan, geslo *Protestantizem*, ES 9, Ljubljana 1995, str. 386–388.

⁵ Iz Pryglovega pisma ljubljanskemu škofu Krištofu Ravbarju (1488/94–1536), datiranega 21. maj 1521 – P. Simoniti, *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede 16. stoletja*, Ljubljana 1979, str. 85.

⁶ A. Dimitz, *Geschichte Krains II*, Laibach 1875, str. 194; K. Amon, *Die Artikel von 1524 – das früheste Zeugnis für reformatorische Predigt in Laibach?*, III. Trubarjev zbornik, Ljubljana 1996, str. 15–16, 18.

⁷ O tem škof Ravbar v pismu deželnemu upravitelju z dne 27. oktobra 1525 – A. Dimitz, n.d., str. 195. Prim. J. Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda I*, (reprint) Celje 1992, str. 604; J. Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, Ljubljana 1939, str. 175. Škofovo pismo smo glede na Dimitzevo navedbo vira zaman iskali v Arhivu Republike Slovenije (= ARS), Stan. I, šk. 301, 302.

⁸ J. Žontar, n.d., str. 175.

pridigarja pri sv. Jakobu v Ljubljani, pa je zaradi luteranskega pridiganja in mišljenja (von wegen seiner lutherischen predigen vnd opinion) v maju 1526 iskala svetna oblast.⁹

Duhovščina na Kranjskem se torej ni le razmeroma zgodaj navdušila nad novimi idejami zlasti luteranske smeri reformacije,¹⁰ ampak je mogla glede na naraščajoči pomen pridigane Božje besede postati hkrati njihov »najpomembnejši sejalec«.¹¹ Toliko pomembnejše je zato vprašanje, koliko je *nova vera* vplivala na duhovnike pri ljubljanski stolnici, še posebej na člane kapitlja, saj so ti kot nosilci raznih služb na ravni škofije ter voditelji stolničnega bogoslužja in dušnega pastirstva v mnogočem zaznamovali versko dogajanje tako v deželni prestolnici kakor drugod v deželi Kranjski.

Statut iz leta 1533 – odraz protestantske reformacije v kapitlju?

Za najzgodnejši zapis, ki opozarja na morebitno uveljavitev protestantske miselnosti v kapitlju, velja prvi člen kapiteljskega statuta iz leta 1533.¹² Gre za določilo, naj se evangeljska resnica pri stolni cerkvi oznanja »čisto, preprosto in zvesto«, k čemur je nekdo pozneje pripisal: »redolet Lutheranismum« (diši po luteranstvu). Dasi kažejo tudi ostali členi statuta na zavzetost kanonikov za *pravilno* oznanjevanje Božje besede – potrebo po takšnem oznanjevanju poudarjajo v tisti dobi vse strani –, si tedanji kapitelj zato še ne zasluži pridevka »luteranski«. Avtorji se ne dotaknejo prav nobenega od treh temeljnih načel protestantizma: *sola scriptura*, *sola gratia*, *sola fide*, po drugi strani pa niti ne ukinjajo niti ne spreminjajo dotakratnih obredov. Ravno nasprotno, priporočajo pravilno in spoštljivo izvrševanje tradicionalnega stolnega bogoslužja v blagor duš in Božjo slavo. Ker poleg tega za nobenega od podpisnikov statuta nimamo dokazov, da bi pred tem govoril ali deloval v skladu s protestantskimi nazori, lahko sklenemo, da je besedilo razumeti predvsem kot odraz »evangelizma pod vplivom humanizma«, »evangelizma, stoječega med dvema oblikujočima se veroizpovedma.«¹³ Da kapitlju vsaj misel Erazma Rotterdamskega (1467–1536), znamenitega humanista in »evangelista« svoje dobe,¹⁴ ni bila tuja, dokazujejo njegova dela, ki jih je bilo tisti čas na škofiji kar nekaj.¹⁵

Čeravno kapitelj s statutom ni zagrešil nikakršnega »krivoverstva«, dopuščamo kajpada možnost, da je istočasno kak kanonik na tistem, v ožjem krogu somišljenikov zagovarjal drzejše nauke.¹⁶ Na to, da se v statutu verske »zmote« niso očitneje pokazale, bi utegnili

⁹ Izpis dr. Boža Otorepca iz Hof Kammer Archiv-a na Dunaju (N. O. Kammer, f. 1, 1525–1526, fol. 415) v: Gradivo za zgodovino Slovencev 1246–1500 (kartoteka), Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU.

¹⁰ Prim. V. Rajšp, Razširjenost protestantizma med socialnimi plastmi na Kranjskem, Zgodovinski časopis (= ZČ) 41 (1987), str. 267.

¹¹ B. Grafenauer, Reformacija in socialne strukture in gibanja v slovenskih deželah, III. Trubarjev zbornik, Ljubljana 1996, str. 164.

¹² Nadškofijski arhiv Ljubljana (= NŠAL), fond Kapiteljski arhiv Ljubljana (= KAL), Urbarji, št. 1, str. 298. Besedilo statuta je povzeto v: A. Koblar, Stari urbar v ljubljanskem kapiteljskem arhivu, Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko (= IMDK) IX (1899), str. 143–144.

¹³ Prim. K. Amon, n.d., str. 19.

¹⁴ O odnosu Rotterdamskega do Luthra (in protestantske reformacije) J. McConica, Erasmus, Oxford-New York 1991, str. 63–80. O verski opredelitvi humanistov na Slovenskem P. Simoniti, Humanizem, n.d., str. 231 sl.

¹⁵ P. Simoniti, Med knjigami iz stare gornjegrajske knjižnice, Zbornik Narodne in univerzitetne knjižnice I, Ljubljana 1974, str. 18.

¹⁶ Na žalost nam niso poznana imena oseb, ki bi jih bilo treba na ukaz kranjskega deželnega glavarja Ivana Kacijanarja z dne 17. julija 1530 zapreti zaradi skrivnega pridiganja zoper sv. Rešnje Telo in Devico Marijo – glej T. Elze, Die Superintendenten der evangelischen Kirche in Krain während des sechzehnten Jahrhunderts, Wien 1863, str. 2.

vplivati zadržanost kapitularev pred deželnim knezom, ordinarijem ali starejšimi oziroma konservativnejšimi sobrati. Med šestimi podpisniki statuta so bili samo kanoniki – Simon Šarc, Jurij Praunsperger, Urban Strela, Pavel Wiener, Lenart Mertlic in Matija Wallich –, kajti prošt Dominik Adam Deforz in dekan Arnold von Bruck v Ljubljani nista rezidirala.¹⁷ Prvoimenovana kanonika Šarc in Praunsperger, oba po rodu Ljubljančana,¹⁸ sta delovala v kapitlju že vsaj od leta 1505 naprej.¹⁹ Jurij je pripadal družini, ki je dala za protestantizem vnetega deželnega vicedoma Viljema Praunspergerja (okrog 1495–1589),²⁰ toda to nam še nič ne pove o verski usmeritvi Jurija samega. Tudi številčnejši podatki, ki smo jih zbrali o Simonu Šarcu, generalnem vikarju škofije, deželnem davkarju in odborniku Kranjske,²¹ niso dovolj povedni, da bi mogli ugotoviti, kakšno vlogo je odigral Šarc pri sprejemanju statuta. Na drugi strani se je po kanonični starosti mlajši Gornjegrajsčan Urban Strela kot župnijski vikar pri Sv. Petru pod Svetimi gorami in v Škalah²² verjetno zadrževal predvsem na štajerskem območju škofije. Za zadnjega izmed podpisnikov, Matija Wallicha, podobno domnevamo, da se je v obdobju nastajanja statuta mudil večinoma v Gornjem Gradu, kjer je reorganiziral službo škofijskega oskrbnika.²³

Po razvoju dogodkov v poznejših letih sodeč, bi se morala maja 1533 željam po korenitejši reformi stolničnega bogoslužja in pastorage odpovedati kanonika Wiener in Mertlic. Nič manj zadržano, kar zadeva spremembe na področju vere in Cerkve, pa se tačas niso vedli kranjski deželni stanovi, katerih zasedanj se je navadno udeleževal predstavnik kapitlja. Šele dobro desetletje po nastanku t.i. *confessio Augustana* (1530) so deželani svoje pritožbe nad preganjanjem in pomanjkanjem sposobnih pridigarjev nadgradili z jasno izraženo zahtevo po svobodni izbiri (augsburske) veroizpovedi (1541/42).²⁴

Obdobje 1533–1547 – približevanje protestantizmu

Približno v času sprejema »evangeljskih« določil je v kapitlju nastopil službo vikarja Primož Trubar, ki naj bi obenem prevzel pridiganje v slovenskem jeziku. Že kot vikar razmeroma donosne župnije v Laškem (po letu 1530) je skušal ljudi odvrti od praznoverja, ki ga je videl v večini takrat razširjenih ljudskih pobožnosti.²⁵ Ker se v svoji pastirski gorečnosti tudi v Ljubljani ni »držal nazaj«, se je bil leta 1540 prisiljen skrivaj umakniti iz

¹⁷ Doktor svobodnih umetnosti in medicine Dominik Adam Deforz (De Forz) je bil osebni zdravnik kraljev Maksimilijana I. in Ferdinanda I., ljubljanska proštija, ki jo je imel od začetka dvajsetih do srede štiridesetih let 16. stoletja, pa je bila zanj v prvi vrsti vir dohodkov. V približno istem obdobju je zasedal mesto dekana mojster Ferdinandove dvorne kapele Arnold von Bruck; v Ljubljani ga zasledimo dvakrat: 27. oktobra in 2. novembra 1537 – V. Fabjančič, Volbenk Polž. Ljubljanski veliki trgovec, denarstvenik in župan v začetku 16. stoletja, Kronika 6 (1939), str. 131–132.

¹⁸ V prvi polovici 16. stoletja Šarce večkrat srečamo v ljubljanskem mestnem svetu – V. Fabjančič, Volbenk Polž, n.d., str. 10. O različicah priimka Šar(e)c / Zor(e)c prav tam, op. 9. Kanonik (in ne dekan!) Jurij Praunsperger je bil skoraj zagotovo sin trgovca Lenarta Praunspergerja, sodnika in župana v Ljubljani – prim. B. Otorepec, geslo Praunsperger, ES 9, Ljubljana 1995, str. 222.

¹⁹ NŠAL, KAL, Urbarji, št. 1, str. 177.

²⁰ Prim. M. Žvanut, Knjižnice na Kranjskem v 16. stoletju, ZČ 41 (1987), str. 280.

²¹ NŠAL, Zbirka listin, 1528 XI 15. Gornji Grad; Zgodovinski arhiv Ljubljana (= ZAL), Rokopisne knjige (= Cod) I/2–1528, fol. 65v; ARS, Stan. I, šk. 82 (6. november 1528), šk. 318 (20. februar 1525), šk. 320 (6. januar 1531).

²² ARS, Zbirka listin, 1521 XI 11. Gornji Grad; I. Orožen, Das Bistum und die Diözese Lavant, Marburg 1875–1893, IV, str. 449; V, str. 72–73; VI, str. 376.

²³ NŠAL, Zbirka listin, 1528 XI 15. Gornji Grad; NŠAL, Gornji Grad A, f. 14 (1525–1540).

²⁴ A. Dimitz, n.d., str. 200–207; V. Rajšp, n.d., str. 269.

²⁵ M. Rupel, Primož Trubar. Življenje in delo, Ljubljana 1962, str. 38, 40, 44.

mesta.²⁶ S Trubarjem je postal močnejši tisti del kapitlja, ki se je nagibal k protestantizmu, čemur Ravbarjev naslednik Franc Kacijanar (1536/37–1543), osebno naklonjen prenovi, očitno ni nasprotoval.²⁷

Še pred papeško potrditvijo Kacijanarja za ljubljanskega škofa (11. aprila 1537) pa je prišlo do domnevno prvega protireformacijskega koraka zoper kapitelj, točneje: zoper enega njegovih članov. Vendar naj takoj opozorimo, da je mogoče izhodiščni vir za takšen sklep²⁸ razlagati tudi drugače, brez povezovanja z reformacijo v ožjem smislu. Vsebinska vira – pisma generalnega vikarja in kanonika Lenarta Mertlica, poslanega škofu iz Ljubljane 9. aprila 1537, je namreč naslednja.²⁹ Generalni vikar škofu sporoča, da so na velikonočni ponedeljek (2. aprila) nekako med sedmo in osmo uro zvečer na ukaz ljubljanskega sodnika v hiši nekega uglednega meščana »od solate dvignili« in priprli Pavla Wienerja, kanonika in škofovega upravitelja kaplanij sv. Janeza in sv. Lovrenca. Po poizvedovanju je Mertlic od mestnega sodnika, to je Mihaela Tischlerja,³⁰ izvedel, da so bili Wienerja »zalotili ob neobičajnem času in ga zato vtaknili v ječo.«³¹ Izpustili bi ga, če bi Mertlic sodniku izplačal dvajset reparjev (patzen), ki mu jih je bil dolžan Wiener. Ker sodnik kljub posegu vicedoma Wienerja ni hotel izpustiti, prosi generalni vikar škofa za nadaljnja navodila.³²

Čeprav konteksta in podrobnosti v zvezi z Wienerjevo aretacijo ne poznamo, je mogoče pglavitni razlog zanjo iskati v osebnem sporu med sodnikom in prijetim kanonikom. Gledano širše stoji v ozadju Mertlicevega pisanja problem razmejitve mestno in cerkveno-sodnih pristojnosti oziroma različnih pogledov na t.i. *privilegium fori* (izvzetost klerikov iz sodne oblasti civilnih sodišč).³³ Vseeno pa verskih nagibov za sodnikovo ravnanje ne kaže povsem izključiti, saj je denimo kako leto pozneje glas o Wienerjevem ne docela pravovernem oznanjevanju prišel na ušesa celo dvornemu pridigarju kralja Ferdinanda in bodočemu dunajskemu škofu Frideriku Nauseu (1541–1552). Tako je Wiener v odgovoru na Nauseovo pismo, datirano 9. januarja 1539, svojemu prijatelju zatrjeval, da skrbi dan in noč le za čisto in zvesto učenje evangelija, »kakor so nam ga apostoli in zatem katoliški in priznani učitelji svete Kristusove Cerkve tako rekoč iz roke v roko izročili ter priporočili.«³⁴

Kar zadeva personalno zasedbo kanonikatov, je kapitlju prinesel sorazmerno velike spremembe prehod iz tridesetih v štirideseta leta 16. stoletja. 4. oktobra 1539 se je škof Kacijanar obrnil na kralja s prošnjo, naj na kanonikat, ki ga je imel dotlej Mohor Kraft, prezentira škofovega oskrbnika v Ljubljani Mihaela Hasiberja. Kajti po smrti starih

²⁶ Povod za Trubarjev skrivni odhod v Trst naj bi bile njegove pridige zoper romanje in zidavo cerkve na Skalnici nad Solkanom – prav tam, str. 46–47. Prim. J. Rajhman, geslo Trubar Primož, Slovenski biografski leksikon (= SBL), zv. 13, Ljubljana 1982, str. 206.

²⁷ Prim. F.M. Dolinar, geslo Katzenstein Franz Freiherr von, Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1448 bis 1648, Berlin 1996, str. 361.

²⁸ Glej P. Hitzinger, Beiträge zur Geschichte der Reformation in Krain, Mittheilungen des Historischen Vereines für Krain (= MHVK) XIX (1864), str. 1.

²⁹ Izvirnik v: NŠAL, KAL, Spisi, f. 56/33.

³⁰ Mihael je bil brat spodaj omenjenega kanonika Antona Tischlerja – prim. V. Fabjančič, Mestni sodniki in župani, str. 193 sl. v: ZAL, Rokopisni elaborati.

³¹ »Dagegen mir vom statichter zu antbort geben worden, er het den briester /Wiener/ zu vngewondlicher zeit betretten, vnd deshalb in di gefengkhnus gelegt.«

³² Mertlic je škofu Kacijanarju še predlagal, naj preda zadevo nekemu zunaj kapitlja, saj da on leži težko bolan, njegovi bratje kanoniki pa se opravičujejo in ne želijo imeti opravka s to stvarjo.

³³ F. Kidrič meni, da bi moglo biti pismo »samo odmev povsem stanovske solidarnosti« – F. Kidrič, geslo Mertlic Lenart, SBL, zv. 5, Ljubljana 1933, str. 100.

³⁴ Iz Wienerjevega pisma z dne 11. aprila 1539 – T. Elze, Paul Wiener. Mitreformer in Krain, Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich III (1882), str. 40. Prim. M. Rupel, Primož Trubar, n.d., str. 46.

kanonikov se je po škofovih besedah število tistih, ki so pri stolni cerkvi še rezidirali, tako zmanjšalo, da se je bogoslužje v njej zgolj s težavo opravljalo. Zato je škof Krafka, ki v Ljubljani ni želel bivati, pregovoril, naj svojo prebendo prepusti Hasiberju.³⁵ Kateri so bili ti stari, sedaj pokojni kanoniki, škof ne pove, a jih moremo identificirati s pomočjo raznih virov. Prvi je bil izobraženi Mihael Valler, o čigar smrti je kapitelj obvestil škofa 1. septembra 1539.³⁶ Starejša kanonika sta bila poleg tega že zgoraj navedena Jurij Praunsperger in Simon Šarc, ki sta po vsej verjetnosti umrla nekaj let pred Vallerjem; v virih ju nazadnje zasledimo v letu 1534 oziroma 1536.³⁷ Če pritegnemo še podatek, da je pred 12. (19.?) novembrom 1540 v korist Antona Tischlerja resigniral kanonik Luka Wagenrieder,³⁸ potem so na začetku štiridesetih let od kanonikov, navzočih ali odsotnih 1. maja 1533, ostali samo štirje podpisniki statuta: Urban Strela, Pavel Wiener, Lenart Mertlic in Matija Wallich. Med temi sta spet samo Wiener in Mertlic dočakala jesen 1547,³⁹ ko se je s procesom proti ljubljanskim reformatorjem njuna kariera v kapitolu tudi končala.

Proti koncu leta 1542 se je polnopravnim kapiteljskim članom pridružil Trubar kot »pravilno poklicani, predstavljeni (prezentirani) in potrjeni kanonik.«⁴⁰ Postal je spovednik škofa Kacijanarja in bil ob Wienerju edini ljubljanski kanonik, ki se ga je škof spomnil v svoji oporoki 1. septembra 1543.⁴¹ Pod novim škofom Textorjem, kanonično potrjenim 19. decembra 1543,⁴² se v kapitolu sprva ni spremenilo nič pomembnejšega, med drugim zato, ker se je škof, sicer odločen nasprotnik protestantske reformacije, še naprej zadrževal v bližini kralja Ferdinanda.⁴³

13. decembra 1545 se je začela v Tridentu 1. seja dolgo pričakovanega cerkvenega zbora, ki naj bi »odpravil verski razkol, prenovil krščansko ljudstvo in osvobodil po Turkih podjarmljene kristjane.«⁴⁴ Ker se je cesar Karel V. zavedal, da niti verski pogovori niti koncil cesarstvu in Cerkvi ne bodo povrnili želene enotnosti, se je odločil za samostojni vojaški obračun s protestanti in jih 24. aprila 1547 pri Mühlbergu na Labi tudi premagal.⁴⁵

Reformatorje ljubljanskega kapitlja, osumljene krivoverstva, pa je jeseni istega leta doletel Ferdinandov zaporni nalog, ki ga je pri kralju »dosegel« škof Textor.⁴⁶ Da se je škof

³⁵ NŠAL, KAL, Spisi, f. 109/1; P. Simoniti, *Humanizem*, n.d., str. 78.

³⁶ NŠAL, KAL, Spisi, f. 133/9; P. Simoniti, *Humanizem*, n.d., str. 77–78.

³⁷ Praunspergerja srečamo poslednjikrat 23. februarja 1534, Šarca 22. februarja 1536 – NŠAL, KAL, *Urbarji*, št. 1, str. 194, 196.

³⁸ NŠAL, KAL, Spisi, f. 109/2.

³⁹ Strela je bržkone umrl v Gornjem Gradu – istovetimo ga s članom gornjegrajskega kolegija Urbanom, ki se zadnjič omenja leta 1546 – I. Orožen, n.d., II/2, str. 61. Wallicha, ki je bil v Gornjem Gradu vsaj še 17. junija 1546, so pokopali v ljubljanski stolnici. Umrl je 13. februarja 1547 – prim. NŠAL, *Gornji Grad A*, f. 76; J.G. Dolničar, *Historia cathedralis ecclesiae Labacensis*, Labaci 1882, str. 23.

⁴⁰ Citat je iz pisma, ki ga je Trubar napisal v Derendingnu 20. decembra 1579 – J. Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*, Ljubljana 1986, str. 258. Primi. navedek iz Trubarjevega pisma, datiranega v Ljubljani 8. julija 1561: »Als ich vor jaren durch des hern Catzianers, gewesnen bischoffs zu Lapach loblicher gedechtnuss, vnd eines ersamben capits daselbst vnterhandlung von Triest alher zum predigambt vociert vnd canonicus worden /.../« – prav tam, str. 86. Da je Trubar zasedel kanonikat, ki ga je imel Strela (tako M. Rupel, *Primož Trubar*, n.d., str. 53), je sicer verjetno, a z za zdaj zbranimi viri nedokazljivo.

⁴¹ Prepis oporoke, izstavljen v Celju, je dosegljiv v ARS, Test. II, lit. B, št. 2.

⁴² NŠAL, *Zbirka listin*, 1543 XII 19. Rim.

⁴³ Prim. F.M. Dolinar, geslo Textor Urban, *Die Bischöfe*, n.d., str. 692–693.

⁴⁴ H. Tüchle – C.A. Bouman – J. Le Braun, *Reformacija in protireformacija (1500–1715)*, *Zgodovina Cerkve* 3, Ljubljana 1994, str. 148.

⁴⁵ Prim. E. Iserloh – J. Glazik – H. Jedin, n.d., str. 298–300.

⁴⁶ »Herr Vrban /.../ hat hierüber khiniclicher majestät etc. beuelch erlangt, den herrn Paulum in verhefftung einzogen« (Trubarjevo pismo škofu Seebachu: Ljubljana, 8. julij 1561) – J. Rajhman, *Pisma*, n.d., str. 86.

na ta korak pripravil in da mu ni šlo zgolj za formalno discipliniranje duhovnikov, pričajo beležke koncilskega tajnika Angela Massarellija iz leta 1547,⁴⁷ zlasti tisti dve z datumom 26. junij in 21. julij. Iz teh notic izvemo, da se je v Bologni, kamor se je bil iz Tridenta preselil cerkveni zbor, po Textorjevem naročilu mudil duhovnik in dr. teologije Burchard de Monte. Ta naj bi se v Bologni natančno pozanimal o stališču koncilskih očetov glede sedmih členov, o katerih so tedaj polemizirali na Kranjskem.⁴⁸ Oprt na avtoriteto koncila in njegove sklepe bi Textor laže izpeljal versko in cerkveno reformo, ki je prek posebne, očitno v ta namen ustanovljene komisije ni mogel primerno pospešiti.⁴⁹ Prenovo njegove škofije naj bi dokončno zagotovila sinoda.⁵⁰

Prelomno leto 1547

V Ljubljani se je jeseni 1547 pričela preiskava proti petim »ljubljskim pridigarjem«, katerih imena navaja ohranjeni zapisnik z zaslišanja 5. oktobra. Krivih naukov sta bila poleg Lenarta Mertlica, Pavla Wienerja ter Primoža Trubarja osumljena Jurij Dragolič in Gašper Rokavec.⁵¹ Medtem ko so bili Mertlic, Wiener in Dragolič tačas v ječi, se je Trubar zaporu in zaslišanju izognil tako, da se je, posvarjen, umaknil iz Šentjerneja v Nürnberg.⁵² Že pred pomladjo 1547 je zapustil Ljubljano in odšel po službeni dolžnosti na kapiteljsko župnijo Sv. Jerneja; takšno časovno opredelitev omogoča sklep ljubljanskega mestnega sveta z dne 7. marca 1547,⁵³ ki je za nas tudi sicer zanimiv. Zaradi pritožb, da v mestu ni več slovenskih pridig, so mestne oblasti sklenile, naj se h generalnemu vikarju Lenartu Mertlicu odpravita župan in eden izmed svetnikov s prošnjo, da bi uvedli v špitalu nekaj pridig v slovenskem jeziku.⁵⁴ Omenjeni sklep potrjuje, da je bil Trubar v kapitlju zadolžen za slovenske pridige,⁵⁵ po drugi strani pa govori o večjem pomenu pridiganja pri stolni cerkvi in v mestu sploh.⁵⁶

⁴⁷ Obj. J. Barle, Ljubljanska škofija na tridentinskem zboru, IMDK XI (1901), str. 186–189.

⁴⁸ Šlo naj bi za razprave o opravičenju, razlaganju Svetega pisma, sv. evharistiji in drugih zakramentih, duhovniškem celibatu, papeškem primatu, češčenju Marije in svetnikov, vica ter molitvah za rajne – glej J. Gruden, Zgodovina, n.d., str. 618. De Monte naj bi iz Bologne prinesel dva koncilska odloka: o izročilu in Svetem pismu ter o opravičenju.

⁴⁹ »Quo ecclesiasticae religionis causa, quam praefatus D. Labacensis per suos doctores atque officiatos minus promovere valebat, saltem per sacrosancti concilii iudicium refformaret ./...« – J. Barle, n.d., str. 188.

⁵⁰ Škofijsko sinodo, ki naj bi se odvijala v drugi polovici leta 1547 in ki jo je morebiti pripravljala navedena komisija, omenja škof Peter Seebach v pismu kralju Ferdinandu s konca leta 1562 – v: NŠAL, ŠAL I, f. 16/18. Za to sinodo ne ve J. Benkovič, Ljubljanska škofija in škofijske sinode, Voditelj v bogoslovnih vedah IV (1901), str. 410.

⁵¹ »Inquisitio de articulis D. Leonardi, Paulis, Primi, Georgii et Caspari, facta ex mandato R. D. Urbani episcopi Labacensis mense octobri 1547« – obj. v: P. Hitzinger, n.d., str. 4–5.

⁵² M. Rupel, Primož Trubar, n.d., str. 59. Trubar se je po navedbi škofa Seebacha izognil tudi škofijski sinodi, na katero je bil trikrat klican »vmb etlicher artikl willen, die er contra Catholicam Ecclesiam gepredigt, gelernet vnd gehalten hat.« Sinoda je odsotnega Trubarja obsodila kot heretika in shizmatika ter mu odvzela kanoniško prebendo v Ljubljani; njegove knjige so bile zasežene, nekatere med njimi sežgane – NŠAL, ŠAL I, f. 16/18.

⁵³ ZAL, Cod I/6–1547, fol. 47.

⁵⁴ Poleg pridig v nemščini so bile v Ljubljani, kot je razvidno iz zapisa mestnega sklepa, še pridige v slovenščini in italijanščini. Prim. odločitev mestnih svetnikov 7. oktobra 1547, naj se poprosi (stolnega vikarja) Andreja Waldhauserja, da bi še nekaj časa ostal v Ljubljani in pridigal, ker naj sicer v mestu ne bi bilo nobenega pridigarja več – ZAL, Cod I/6–1547, fol. 51.

⁵⁵ Vsaj do začetka dvajsetih let 16. stoletja so v kapitlju običajno pridigali vikarji. Drugačen pridigarski red pri stolni cerkvi dokazuje posredno Trubar, ko se spominja, kako je »tudi gospod [škof] Urban Textor ./.../ rajnega gospoda Pavla Wienerja in mene posebej naprosil, da sva opravljala pridigarsko službo v tukajšnji [ljubljski] stolnici v nemškem in slovenskem jeziku« – J. Rajhman, Pisma, n.d., str. 88.

⁵⁶ Prim. F. Kidrič, Doneski za zgodovino slovenskega lekcionarja in slovenske pridige od konca srednjega

Trubarjeve pridige je bržčas prevzel »novi vikar« Gašper Rokavec, znan po zanikovanju Marijine svetosti.

V ohranjenem protokolu z enodnevnega zaslišanja je uvodoma naštetih devet »zmotnih členov«, ki jih je s pričevanjem potrdil ljubljanski stolni levit Janez Varaždin.⁵⁷ Obdolžencem so očitali, da: 1. zaničujejo blaženo Devico Marijo in svetnike; 2. učijo, da vigilije nič ne koristijo; 3. so se posmehovali in zaničevali procesije, ki so jih imeli za cesarja in kralja; 4. nikoli ne opravljajo kanoničnih ur in maš; 5. so se rogali škofu, ko je ta posvečeval nove duhovnike; 6. učijo, da jim Litanije sv. Gregorja (Markova procesija) nič ne pomenijo; 7. delijo obhajilo pod obema podobama; 8. učijo, da krizma in blagoslovljena voda nista nič; 9. so jedli meso v času štiridesetdnega posta.⁵⁸

Kot prva priča je 5. oktobra 1547 nastopil Jakob Scherer, župnik v Gornjem Gradu.⁵⁹ Pred škofom Textorjem je povedal, kako je Wiener na vse svete pridigal, naj ljudje svetnikov ne častijo in se nanje ne obračajo, saj »angeli posredujejo za nas«. Tudi Trubar da je nekoč, ko je pridigal iz Apostolskih del, izjavil, da maša nič ne velja, ne za žive ne za mrtve, pri čemer ga Mertlic ni opozoril ali pogrjal. Dela J. Brenza, J. Spangenberg in podobne heretične knjige sta imela, po Schererjevem pričevanju, Wiener in Dragolič.⁶⁰ Na vprašanje, ali pozna kake poročene duhovnike, je naposled Scherer odgovoril, da je slišal od kmetov, kako so nekateri duhovniki svoje gospodinje klicali žena. Tistega dne sta pričala še Filip Strauss, kaplan v ljubljanskem Gradišču,⁶¹ in N.N. Strauss je bil kratek; Wienerja, Dragoliča in Trubarja je slišal pridigati z besedami: Če ne boste verjeli evangeliju in opustili malikovanja, vas bo doletela huda kazen. Posebej je Strauss omenil Dragoliča, ki naj bi dejal, da se grehi odpuščajo samo na tem svetu in ne v prihodnjem ter da »naša dobra dela ne prinašajo zasluženja«.

Naslednja, neimenovana priča je bila bolj zgovorna.⁶² Povedala je, kako je Wiener »s hudimi psovskami« javno govoril, da Marija ljudstvu ne more ničesar izprostiti. Oba, Mertlic in Wiener pa bi, če bi mogla, sploh storila, da Marijinega imena v cerkvi ne bi več javno izrekli. Nekateri osebe je ta anonimna priča nadalje slišala učiti, da nobenemu grešniku ni treba svojih grehov povedati pri spovedi. Reči morajo le: »Izjavljam, da sem kriv pred Bogom, in prosim za odvezo svojega spovednika.« O Devici Mariji je pridigal tudi novi vikar Rokavec, češ da nima večjega dostojanstva ali zasluženja kakor njena mati, ki je njo samo rodila in ki ima prav toliko zaslug kot navadne matere. »In preprosto ljudstvo je od njegove pridige zbežalo in tudi jaz sem, ko sem slišal te besede, pobegnil.«⁶³

veka do l. 1613 (1699), Bogoslovni vestnik 3 (1923), str. 154 sl.

⁵⁷ »Aliquot articuli erronei depositi contra praedicatores Labacenses, contestati per Dominum Joannem Warasdinum levitam Labacensis cathedralis ecclesie.« O Varaždinu žal nimamo kakih drugih podatkov.

⁵⁸ Vsebinu protokola povzemamo precej podrobno, ker je bilo besedilo objavljeno že pred več kot stotidesetimi leti in ker je danes izvirnik, ki ga je hranila Semeniška knjižnica – po informaciji ravnateljice knjižnice dr. M. Smolika – izgubljen. Z vidika Trubarjevega življenja obravnava protokol F. Kidrič, Ogrodje za biografijo Primoža Trubarja, France Kidrič – Izbrani spisi I, Dela SAZU, Razred za filološke in literarne vede 35/I, Ljubljana 1978, str. 92–96.

⁵⁹ Kot kaže, je Scherer hkrati opravljal službo vikarja v Kranju – prim. NŠAL, Gornji Grad A, f. 12 (1547); J. Žontar, n.d., str. 176. 24. avgusta 1555 je bil Scherer prezentiran na beneficij sv. Jurija na ljubljanskem gradu – NŠAL, Zbirka listin, 1555 VIII 24. Augsburg.

⁶⁰ V objavljenem besedilu so pri Trubarju in obeh vikarjih navedena samo osebna imena. P. Hitzinger, naslanjajoč se na zapiske škofa Tomaža Hrena (1597/99–1630), Jurija Dragoliča napačno istoveti z Jurijem Kobilo–Juričičem (Jureschitsch).

⁶¹ Morebiti identičen s Filipom Stokratom oziroma Straussom (Philippus Stockrat oder Straus), kateremu je ljubljanski kapitelj leta 1560 zaupal župnijo Naklo – NŠAL, KAL, Spisi, f. 272/1.

⁶² Zdi se, da je bil ta priča laik.

⁶³ »Et communi populus ab ipsius concione aufugit et ego quoque aufugi ista verba audiendo.«

Izpovedim prič je istega dne sledilo zaslišanje obtoženega pridigarja Jurija Dragoliča.⁶⁴ Prvo vprašanje se je nanašalo na kraljevi mandat, ki bi moral biti razglašen »ob cesarjevi zmagi nad sovražniki«. Dragolič je odgovoril, da sta Strauss in Wiener dobila mandat v roke, vendar da ga nobeden od njiju ni izvršil.⁶⁵ Na vprašanja, ali je kaj pridigal o vicah in o Devici Mariji, ki je daleč nad ostalimi ženami, ter o zakramentih, je Dragolič odgovoril negativno. Ko pa je bil vprašan, koliko je vseh zakramentov, je potem, ko je nekaj časa molčal, premišljujoč sam pri sebi, odgovoril »ne vem«. Med pisci, ki jih je bral, je navedel Vicelina in druge, »večina katerih je bila novotarjev iz enakega [Vicelinijevega] testa«; uporabljal pa je Dragolič tudi Wienerjeve spise. Nato je priznal, kako se je že zgodilo, da je dal odvezo spovedancu, ne da bi ga poprej natančno povprašal o okoliščinah njegovih grehov. V zvezi s Kristusovo navzočnostjo v hostiji je Dragolič na koncu izjavil, da je po izrečenih posvetilnih besedah duhovnika pri maši v hostiji Rešnje Telo »samo po človekovi veri« (per solam fidei humanam).

Protokol, ki ga je zapisal javni notar cesarske avtoritete Martin Oenotrij pred pričama Gregorjem Portnerjem in Jožefom pl. Rabattom, razkriva, da so se v stolnici sredi štiridesetih let 16. stoletja že glasno ubesedovali in udejanjali nekateri čisto protestantski pogledi. Od še nevtralnega evangelizma, ki odseva v statutu iz leta 1533, se je kapitelj v slabih petnajstih letih precej približal prepadu med rimskokatoliško in protestantsko veroizpovedjo. K radikalizaciji sta poleg mladega Trubarja gotovo najbolj pripomogla Mertlic in zlasti Wiener, pri katerem je preiskava trajala najdlje in ki je bil tedaj bojda star že nekaj nad petdeset let.⁶⁶ Wienerju je bilo poleg zgoraj povedanega še izrecno očitano, da ni opravil maše za pokojno ženo kralja Ferdinanda in da se je že drugič oženil. Obtoženi je odgovoril s pisno izpovedjo vere, ki naj bi jo spisal šele po zaslišanjih na Dunaju konec junija 1548.⁶⁷ Tja so ga prepeljali iz ječe Ljubljanskega gradu, kamor so ga bili zaprli jeseni 1547, da bi ga zaslišala nova, »močnejša« verska komisija. Kdaj točno je prišlo do selitve procesa proti Wienerju, ni znano, toda glede na deželnostanovsko prošnjo ljubljanskemu škofu z dne 7. oktobra 1548 sklepamo,⁶⁸ da je bil Wiener takrat še v Ljubljani.⁶⁹ Škofa Textorja so na omenjeni dan deželni stanovi prosili, naj pri kraljevem veličanstvu izprosi boljše oskrbo za slabotnega zapornika, domač hišni pripor ali pripor na deželnem glavarstvu v mestu ter dostop nesumljivih oseb. Ne oziraje se na to, kako se je škof odzval na apel deželnih stanov, ostaja dejstvo, da je moral Wiener kmalu na Dunaj, kjer so ga po zaslišanju izpustili kljub temu, da svojih verskih pogledov ni preklical. Leta 1549 je odšel kot pregnanec na Sedmograško, kjer je leto in pol pred svojo smrtjo – umrl je 16. avgusta 1554 – dosegel čast prvega superintendenta.⁷⁰

⁶⁴ O tem, da se je Jurij pisal Dragolič in ne Jurešič/Juričič, glej M. Rupel, Primož Trubar, n.d., str. 59, 61–62. Dragolič ni bil generalni vikar ljubljanske škofije (kot piše J. Gruden v n.d., str. 618), prav tako pa v kapiteljskih virih nismo našli potrditve, da bi bil Dragolič kanonik.

⁶⁵ Na podlagi te izjave bi mogli sklepati, da se je tudi Filip Strauss nagibal k protestantizmu.

⁶⁶ Glede Wienerjevega življenjepisa se opiramo na prispevka: J. Rajhman, geslo Wiener Pavel, SBL, zv. 14, Ljubljana 1986, str. 691, in T. Elze, Paul Wiener, n.d., str. 1–52. Na nekaterih mestih dognanja obeh avtorjev dopolnimo s podatki iz primarnega gradiva in deloma druge literature.

⁶⁷ Izpoved vere je Wiener pospremil z obrazložitvijo, t.i. memorialom, naslovljenim na kralja Ferdinanda – obj. v: T. Elze, Paul Wiener, n.d., str. 44–52.

⁶⁸ ARS, Stan. I, F. 4, Registraturni protokol (1544–1555), fol. 200.

⁶⁹ Njegovo premoženje v hiši, v kateri je stanoval kot kanonik, sta 6. oziroma 7. junija 1548 v imenu kapitlja inventarizirala Mihael Hasiber in Andrej Mager. Pismo obeh kanonikov škofu Textorju z dne 8. junija 1548 odraža njun dokaj dobrohoten odnos do Wienerja – glej NŠAL, KAL, Spisi, f. 138/16.

⁷⁰ Njegovo kratko »škofovanje« se omenja tudi v: E. Iserloh – J. Glazik – H. Jedin, n.d., str. 338.

Kratek ekskurz o Pavlu Wienerju in Lenartu Mertlicu pred procesom

Če preletimo najprej zbrane podatke o **Wienerjevi** duhovniški karieri pred letom 1547,⁷¹ moremo prav začeti z letom 1527, ko je bil 13. junija kot ljubljanski kanonik v družbi dveh drugih kapitularjev navzoč pri obračunu večletnega dolga od neke desetine.⁷² V mlajši listini, datirani 25. september 1530, nastopa Wiener kot eden od izvršiteljev oporoke duhovnika Jerneja Slavoniča, ustanovitelja beneficija pri oltarju sv. Trojice na empori ljubljanske stolnice.⁷³ Gre za »klasično katoliško« mašno ustanovo, katere premoženje in nanj vezano bogoslužje je bil oporočitelj izročil v upravo ljubljanskemu kapitlju. Najzgodnejše nam poznano Wienerjevo dejanje v kapitlju, odstopajoče od strogo tradicionalnega, bi bilo potemtakem sodelovanje pri kapiteljskem statutu leta 1533. To sicer ne pomeni, da se Wiener ni pričel oddaljevati od rimskokatoliške Cerkve že prej, dasi so njegove pridige, kot piše na primer J. Rajhman, postajale vedno bolj polemične (še)le pod Trubarjevim vplivom.⁷⁴ Kakšno versko politiko naj bi Wiener vodil ob učenem, a bolehnem generalnem vikarju Mertlicu in zagnanem kapiteljskem vikarju oziroma kanoniku Trubarju, je razvidno iz njegove izpovedi leta 1548.⁷⁵ V dogovoru s svojimi somišljeniki se je želel Wiener ravnati po načelu, da bo javno pridigal zgolj o tistih rečeh, ki jih uči tudi uradna Cerkev in ki zanj niso sporne. Na drugi strani bi o nazorih, s katerimi ne bi soglašal, v javnosti molčal in bi o svoji veri govoril samo, če bi bil o tem vprašan.⁷⁶ Če pomislimo na navedbe prič z ljubljanskega zaslišanja, se zdi, da se je Wiener tega načela trdneje držal v tridesetih kakor štiridesetih letih. Očitno je bil namreč tako kot marsikateri njegov sodobnik in sorojak čedalje bolj prepričan, da je potrebno Cerkev reformirati z odpravo *papeških nauk* o transsubstanciaciji, zakramentih, maši kot spravni daritvi, vicah in nenazadnje o papeškem prvenstvu ter vlogi Cerkve pri razlagi Svetega pisma. Poleg tega je, tudi sam poročen, nasprotoval obveznemu duhovniškemu celibatu in obhajanju pod eno podobo.⁷⁷

A četudi bi Wiener ostal povsem zvest deklarirani obzirnosti, svojega odnosa do »malikovalske vere« ne bi mogel zares prikriti; v obdobju najmanj dvajsetletnega delovanja ga namreč srečujemo na različnih vidnih položajih. Tako je bil občasno škofijski oskrbnik v Ljubljani in kapiteljski prokurator, skrbel je za kaplanijo pri sv. Janezu pred Šempetrskim mostom in sv. Lovrencu ter bil »zaradi zaslug« leta 1543 prezentiran za dekana kolegiatnega kapitlja v Novem mestu.⁷⁸ Po smrti škofov Ravbarja in Kacijanarja je, prvič skupaj z Mertlicem in drugič z Wallichom, inventariziral premoženje pokojnih škofov,⁷⁹ prav tako pa

⁷¹ Medtem ko o Wienerjevem (mašniškem) posvečenju ne vemo ničesar, naj na tem mestu opomnimo na zapis o bakalavreatu, ki si ga je Wiener pridobil na artistski fakulteti na Dunaju leta 1517 – glej P. Simoniti, *Humanizem*, n.d., str. 251, št. 169.

⁷² NŠAL, ŠAL I, f. 20/2a.

⁷³ NŠAL, Zbirka listin, 1530 IX 25. Prim. J. Veider, *Stara ljubljanska stolnica, njen stavbni razvoj in oprema*, Ljubljana 1947, str. 77, 106, op. 70.

⁷⁴ J. Rajhman, *geslo Wiener*, n.d., str. 691.

⁷⁵ T. Elze, *Paul Wiener*, n.d., str. 44 sl.

⁷⁶ Prim. M. Rupel, *Primož Trubar*, n.d., str. 56.

⁷⁷ Vprašnji duhovniškega celibata oziroma poročenosti duhovnikov in obhajila pod obema podobama je na načelni ravni razčistil sicer še tridentinski koncil – prim. A. Strle, *Vera Cerkve. Dokumenti cerkvenega učiteljstva*, Teološki priročniki 2, Celje 1977, str. 395 (24. seja, Dekret o zakramentu zakona, kanon 9).

⁷⁸ Kot škofijski oskrbnik v Ljubljani je omenjen na primer leta 1527, 1528 in 1531 – NŠAL, ŠAL I, f. 20/2a; NŠAL, Gornji Grad A, f. 13, f. 17. Kapiteljski prokurator je bil v letih 1531–1533 in škofov oskrbnik pri sv. Janezu in sv. Lovrencu (Klemenu in Fridolinu) v letih 1536–1537 – prim. NŠAL, KAL, Urbarji, št. 1, str. 194; NŠAL, KAL, Spisi, f. 78/33, f. 56/33. Na novomeško dekanijo je Wienerja 6. aprila 1543 prezentiral generalni vikar oglejskega patriarha, čeprav je prezentacijska pravica pripadala tamkajšnjemu kapitlju, patriarhu pa le pravica do umestitve – glej F. Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto. Regesti listin in popis gradiva*, *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 17, Ljubljana 1995, str. 141, št. 248.

ga najdemo recimo v Gornjem Gradu junija 1546 pri predložitvi enoletnega obračuna za Savinjski urad gornjegrajskega gospostva.⁸⁰ Upošteva, da je v letih od okrog 1530 do 1547 opravljal še razne naloge v vse bolj protestantskem deželnem zboru,⁸¹ lahko rečemo, da je bil Wiener skoraj dve desetletji najvplivnejša cerkvena osebnost v Ljubljani.⁸² In to kljub temu, da je imel med rezidencialnimi kanoniki najvišjo funkcijo v duhovnih zadevah njegov »sopotnik« v kapitlu Lenart Mertlic.

Lenart Mertlic, rojen v Kamniku okrog leta 1490,⁸³ je študiral najprej na dunajski univerzi, kamor se je vpisal v prvem semestru leta 1508.⁸⁴ V letih 1515–1516 ga je lavantinski škof Lenart Peurl posvetil v akolita, subdiakona in diakona,⁸⁵ ne vemo pa, kdaj in kje naj bi doktoriral iz civilnega in kanonskega prava. Z naslovom »doktor« se v virih prvikrat pojavi 7. junija 1529, ko se je zadrževal v Gornjem Gradu.⁸⁶ S polnim akademskim nazivom se omenja v najmanj dveh virih z začetka štiridesetih let 16. stoletja, od katerih je zlasti »radodaren« mlajši od obeh zapisov. Ta Mertlica, ki v škofovem imenu izdaja rzsodbo v sporu zaradi Ravbarjevega beneficija, označuje kot doktorja obojega prava, ljubljanskega kanonika, arhidiakona za Gorenjsko in generalnega vikarja škofa Kacijanarja.⁸⁷ Medtem ko je imel Mertlic ljubljanski kanonikat najverjetneje že leta 1529 (ne 1533) – o čemer bi pričala njegova navzočnost pri gornjegrajskih obračunih –,⁸⁸ ga je, kot se zdi, na mesto generalnega vikarja ob svojem imenovanju postavil škof Kacijanar.⁸⁹ To službo je Mertlic po Textorjevem prihodu na škofijski sedež obdržal, z rzsodbo na ljubljanskem procesu pa je vse svoje prebende oziroma službe izgubil ter nedolgo potem, že dlje časa bolan, tudi umrl (spomladi 1548?).

O vprašanju Textorjevega »kroga«

Po tem ekskurzu si moramo glede procesa končno zastaviti vprašanje, kdo je odsotnemu škofu Textorju pošiljal poročila o delovanju protestantsko naravnane stolne duhovščine. Odgovora nimamo, a se mu z nadaljnjimi vprašanji lahko nekoliko približamo. Sprašujemo se denimo, ali gre ovajalce iskati v prvi vrsti med arhidiakoni in bosonogimi menihi?⁹⁰ In ali

⁷⁹ NŠAL, ŠAL Škofje: Textor.

⁸⁰ V: NŠAL, Gornji Grad A, f. 76.

⁸¹ Prim. M. Košir, Stanovski organi, njihove kompetence, sestava in razmerja med njimi v deželi Kranjski od 16. stoletja dalje (magistrska naloga), Ljubljana 1996, str. 51, op. 174; str. 88, op. 328. Prim. še NŠAL, KAL, Spisi, f. 63/67 (19. november 1529).

⁸² Prim. V. Rajšp, n.d., str. 270.

⁸³ Osnovne biografske podatke zanj podaja F. Kidrič, geslo Mertlic Lenart, SBL, zv. 5, Ljubljana 1933, str. 100.

⁸⁴ »Leonhardus Mercktlitz de Stain« – Die Matrikel der Universität Wien II (1451–1518/I), Graz-Wien-Köln 1967, 1508 I A 129.

⁸⁵ 22. septembra 1515 v akolita, 22. decembra 1515 v subdiakona ter 16. februarja 1516 v diakona – F. Hutz, Das Weiheregister des Lavanter Bischofs Leonhard Peurl (1509–1536), Quellen zur Geschichtlichen Landeskunde der Steiermark X., Graz 1994, št. 2174 (str. 115), 2271 (str. 119), 2364 (str. 122).

⁸⁶ »Durch doctor Leonharten Mertlitz« – NŠAL, Gornji Grad A, f. 25, fol. 239 (oskrbnikovi računi za leto 1528).

⁸⁷ NŠAL, Zbirka listin, 1541 IV 28. Ljubljana; NŠAL, ŠAL-Ž Ljubljana Sv. Nikolaj, f. 165a (Ravbarjev beneficij, 28. avgust 1542). Mertlic torej ni bil doktor teologije, kot beremo v: F. Kidrič, geslo Mertlic, n.d., str. 100.

⁸⁸ Na Mertliccev kanonikat se nanaša notica ob obračunu za župnijo Sv. Mihael pri Pliberku, inkorporirano menzi ljubljanskega škofa, z dne 7. junija 1529 – NŠAL, Gornji Grad A, f. 25, fol. 239 (oskrbnikovi računi za leto 1528).

⁸⁹ V vlogi generalnega vikarja ga prvič srečamo 9. aprila 1537 – NŠAL, KAL, Spisi, f. 56/33.

⁹⁰ Takole se namreč glasi stavek iz Trubarjevega pisma kralju Maksimilijanu 2. januarja 1560: »In ko sem

je bil med temi ključna oseba upravitelj radovljiškega arhidiakonata Nikolaj Škofič,⁹¹ ki ga literatura napačno imenuje *tedanjega* generalnega vikarja⁹² in ga Trubar sam označuje kot svojega »največjega sovražnika« po smrti škofa Textorja⁹³ Ali je morda »imel prste vmes« ljubljanski kanonik ter župnik in arhidiakon v Ribnici Andrej Mager,⁹⁴ ki naj bi 29. avgusta 1562 Trubarju prepovedal vstop v ribniško cerkev?⁹⁵ Ali pa se je ob svojih redkih obiskih v Ljubljani naraščajoče reformacijske gorečnosti ustrašil sam dekan kapitlja Arnold von Bruck, Ferdinandov dvorni pevec in dirigent?⁹⁶ In nenazadnje, kakšen odnos je imel do protestantizma župnik v Gorjah Rupert Kuplenik,⁹⁷ konec novembra 1547 prezentiran za ljubljanskega prošta?⁹⁸ Poleg že naštetih obremenilnih prič na procesu bi v krog morebitnih Textorjevih obveščevalcev utegnili soditi zgoraj omenjena kanonika Mihael Hasiber in Anton Tischler. Četudi bi se kdaj izkazalo, da je bil eden od njiju ali da sta bila celo oba, nasprotno, naklonjena protestantizmu,⁹⁹ ne smemo spregledati, da sta oba svoj položaj v kapitolu, kot vse kaže, mirno ohranila.¹⁰⁰

Obdobje 1547–1568 – čas protireformacije in katoliške preнове?

Podoba je, da se je protestantska reformacija po letu 1547 odvijala le še zunaj kapitlja in stolnice. S prizorišča ljubljanske škofije so za vedno odšli Wiener, Mertlic ter Dragolič,¹⁰¹ ki

v teh svojih farah in prebendah začel pridigati evangelij v pravem smislu ter katekizem, sem bil dostikrat v veliki nevarnosti; preganjali so me arhidiakoni, bosonogi menihi, tudi gospod Nikolaj Jurišič, deželni glavar kranjski /.../« – J. Rajhman, Pisma, n.d., str. 42.

⁹¹ Po smrti svojih staršev, meščana iz Loke Mateja Škofiča in njegove žene Marjete, je Nikolaj 25. maja 1547 ustanovil špital v Škofji Loki, in sicer kot »der pfarrer vnd erzbriester amts verwalter zu Radtmanstorf« – ARS, Zbirka listin, 1547 V 25. Loka; NŠAL, KAL, Spisi, f. 58/2. V vlogi ljubljanskega generalnega vikarja in kanonika nastopa (še)le 27. oktobra 1551 v: NŠAL, ŠAL-Ž Ljubljana Sv. Nikolaj, f. 165a (Ravbarjev beneficij).

⁹² Na primer J. Rajhman, geslo Trubar, n.d., str. 207. Napaki je slejkoprej botrovala Trubarjeva oznaka za Škofiča – »vicarius generalis«, ki pa se očitno nanaša na čas po Textorjevi smrti. Glej ustrezni navedek v naslednji opombi.

⁹³ »Niclas Scofitz, vicarius generalis und domherr zu Laibach /.../ der des Trubers von wegen der religion, nach dem gestorbenen bischof Urbano höchster feind gewest, und viel christen verfolgt, und zu begraben nit gestatten worden /.../« – opis Trubarjeve vrnitve v Ljubljano leta 1561 v: T. Elze, Primus Trubers Briefe, Tübingen 1897, str. 115–116. Čeprav je opis v tretji osebi, naj bi ga napisal Trubar – glej M. Rupel, Primož Trubar, n.d., str. 123.

⁹⁴ V pregledanih virih izpričan kot kanonik v obdobju 1545–1558 – ZAL, Cod I/5, fol. 187v, 190; NŠAL, KAL, Spisi, f. 283/2; NŠAL, ŠAL, Škofje: Textor. Po Škofičevi smrti je vsaj začasno opravljal funkcijo generalnega vikarja – glej ARS, Zbirka listin, 1561 VII 21. Ljubljana. Kot nekdanji beneficiat pri oltarju sv. Rešnjega Telesa v ljubljanski stolnici se omenja v: M. Smole, Vicedomski urad za Kranjsko. 13. stol.–1747, 4. del: Cerkvene zadeve Lit. L, Ljubljana 1994, str. 402 (13).

⁹⁵ Podatke iz starejše literature, ki jih v zvezi z Magrom povezuje A. Skubic, Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine, Buenos Aires 1976, str. 111–112, bo potrebno preveriti (in izpopolniti) z viri prve roke.

⁹⁶ Prim. V. Fabjančič, Volbenk Polž, n.d., str. 131–132. Kratek življenjepis von Brucka (z nekaj napakami, kar zadeva Bruckovo »pristotnost« na Kranjskem) v: O. Wessely, geslo Bruck Arnold von, New Grove Dictionary of Music and Musicians III, London 1980, str. 351–352.

⁹⁷ Na gorjansko župnijo ga je leta 1529 prezentiral kralj Ferdinand – NŠAL, Zbirka listin, 1529 I 22. Stertzing.

⁹⁸ NŠAL, Zbirka listin, 1547 XI 26. Augsburg.

⁹⁹ Škof Hren je imel za enega prvih heretikov v Ljubljani kanonika Davida (!) Hasiberja – P. Hitzinger, n.d., str. 2 (»Memoriale scribendorum ad episcopum Seccoviensem«). Vendar sledimo Davidu v kapiteljskih virih še le od leta 1560 naprej – prim. NŠAL, KAL, Spisi, f. 21/1, f. 287.

¹⁰⁰ Prim. pregled kapiteljskih izdatkov za kanoniške plače za leto 1550/51: v NŠAL, KAL, Spisi, f. 287. Prim. še NŠAL, Zbirka listin, 1548 IX 29.; NŠAL, KAL, Spisi, f. 283/2.

¹⁰¹ Jurij Dragolič se je najverjetneje napotil v Črnomelj, kjer se omenja kot župnik še leta 1559 – M. Slekovec,

je bil med tistimi, »kir so od straha zavolo blaga od prave vere stopili, zatajili inu vernim sovraž postali« – kot se je v *Noviga testamenta pusledni dejl* (1577) izrazil Trubar. Dragolič naj bi naredil samomor, kanonika Primoža Škofiča in Andreja Steinmetzerja (Stamizerja, lat. Latomusa) pa naj bi zaradi apostazije doletela nesrečna smrt. »Škofič si je tudi vrat ulomil, Stamizer je hotel iz kebla vodo piti, je per nim doli pal inu zdajci umrl, Drakolič je vpijoč, norčast inu v cagovanu konec vzel.«¹⁰² Medtem ko v kapitelskih virih kakega Primoža Škofiča ni opaziti – če odmislimo generalnega vikarja Nikolaja, nosita priimek Škofič (zgolj) levit Janez in kanonik Krištof –,¹⁰³ se je v zvezi z Andrejem Steinmetzerjem vredno pomuditi zlasti pri njegovi prezentaciji na kaplanijo ljubljanskega špitala, nad katero je patronat imelo mesto.

Prek Steinmetzerja, ki je bil za špitalskega kaplana prezentiran 26. avgusta 1550¹⁰⁴ in ki je baje kmalu zatem »prestopil v novo vero«, naj bi namreč cerkev sv. Elizabete »prišla najbrž v roke luteranov.«¹⁰⁵ Po drugi strani I. Vrhovec o Steinmetzerju pravi, da je »menda največ pripomogel k temu«, da je špitalsko cerkev leta 1564 prepustil protestantom magistrat, ki je bil »do tedaj že ves luterski.«¹⁰⁶ Čeravno na podlagi primarnega gradiva Steinmetzerjeve vloge pri »poluteranjenju« špitalske kaplanije ni mogoče niti zanikati niti kako drugače oceniti, pa Vrhovčevu tezo relativizira dejstvo, da se pričinja kariera Andreja Steinmetzerja pri ljubljanski stolnici že v začetku petdesetih let 16. stoletja. Nedolgo po protireformacijskem procesu se Steinmetzer v virih pojavi kot kanonik¹⁰⁷ in še v času škofa Textorja kot stolni pridigar v slovenskem in nemškem jeziku.¹⁰⁸

Medtem sta svoje delo za »pravo vero«, kateri sta ostala zvesta, nadaljevala Trubar in Rokavec. Le-ta si je v Kranju ponovno drznil nastopati proti »vsem, že dolgo uveljavljenim krščanskim cerkvenim obredom, proti maši, pa tudi papeški svetosti, kraljevemu veličanstvu in škofu.«¹⁰⁹

V dobi škofa Petra Seebacha (1558/60–1568), ki je sledila Textorjevi, je bil ljubljanski kapitelj kot celota na strani uradne Cerkve. Ko so se kranjski deželni stanovi 10. junija 1560 Trubarju potožili glede verske oskrbe pri stolni cerkvi, je bil skupaj s škofom deležen kritike tudi kapitelj: oba »zanemarjata dušno pastirstvo in oznanjevanje Božje besede in ne pustita deliti obhajila pod obema podobama.«¹¹⁰ Za obrambo »naše svete katoliške Cerkve« pred

Doneski k zgodovini cerkva in fara na Kranjskem, IMDK VIII (1898), str. 42.

¹⁰² Navedek po M. Rupel, Primož Trubar, n.d., str. 208–209.

¹⁰³ Na osnovi poročila o eni od zapuščinskih razprav za pokojnim Krištofom Škofičem iz leta 1600 ugotavljamo, da sta bila oba, Janez in Krištof, Nikolajeva (pozakonjena) sinova – glej NŠAL, KAL, Spisi, f. 142/5. O stolnem levitu in kaplanu pri sv. Petru Janezu Škofiču NŠAL, KAL, Spisi, f. 287, fol. 8–9' (dohodki in izdatki za leto 1560/61); ARS, Stan. I, šk. 97, sn. 7 (10. marec 1565). O Krištofu Škofiču na primer NŠAL, KAL, Spisi, f. 313/3.

¹⁰⁴ NŠAL, Zbirka listin, 1550 VIII 26. Ljubljana.

¹⁰⁵ P. Hitzinger, n.d., str. 1.

¹⁰⁶ I. Vrhovec, Meščanski špital. Doneski h kulturni zgodovini ljubljanskega mesta, Letopis Slovenske matice za leto 1898, Ljubljana 1898, str. 34.

¹⁰⁷ Prim. NŠAL, Zbirka listin, 1550 VIII 26. Ljubljana; NŠAL, ŠAL-Ž Ljubljana Sv. Nikolaj, f. 165a (27. oktober 1551). Za dekana kapitlja je bil imenovan pred 1. februarjem 1561 – glej NŠAL, KAL, Spisi, f. 287, fol. 8–9v (pregled kapitelskih izdatkov za leto 1560/61).

¹⁰⁸ »Andreas Latomus canonicus et Verbi vtriusque Idiomatis Cathedralis Ecclesiae Labacensis minister /.../. Anno 1556« – A. Gspan – J. Badalič, Inkunabule v Sloveniji, Dela SAZU, Razred za filološke in literarne vede 10, Inštitut za literature 5, Ljubljana 1957, št. 449 (str. 361).

¹⁰⁹ NŠAL, ŠAL I, f. 16/3; f. 16/14. Bežen pregled Rokavčevega življenja daje M. Rupel, geslo Rokavec, SBL, zv. 9, Ljubljana 1960, str. 129–130. Več o njegovem delovanju v Kranju J. Žontar, n.d., str. 175–180, 182.

¹¹⁰ A. Dimitz, n.d., str. 244–245; J. Gruden, n.d., str. 642–643.

cvinglijanci in drugimi »krivoverci« so se kapitularji večkrat zavzeli zlasti na začetku šestdesetih let pod generalnim vikarjem Škofičem.¹¹¹ Po ovadbi škofa Seebacha s strani deželnih stanov konec leta 1562 pa svojega ordinarija niso podpirali samo na splošno, marveč so v pismu cesarju Ferdinandu dali vedeti,¹¹² da so obtožbe na račun škofa manevar, s katerim hočejo kranjski protestanti odvrniti cesarjevo pozornost.¹¹³

V naslednjih nekaj letih je boj proti predikantom deželnega glavnega mesta poosebljal Istran Jurij Braošić (Braosich), »apostolski pridigar« (Apostolischer Prediger) pri ljubljanski stolnici¹¹⁴ ter po letu 1567 izpričani dekan kapitlja.¹¹⁵ Žal ni znano, v kolikšni meri so se kanoniki in drugi duhovniki pri Sv. Nikolaju strinjali z Braošićevim ostrim protiprotestantskim pridiganjem. Hkrati bi nas zanimalo, koga je imel ob Braošiću v mislih Trubar, ko je jezno zapisal: »Tu ta rogati hudi Sludi dela, kir taku vnih, suseb v tim steklim, nesramnim lashnivim menihu per s. Miklaushu v Lublani inu u nega touarishih, super tu nasho vero /.../ dyuia, resbya, prey in vse slu super nas smishlaua inu sazhene.«¹¹⁶

A kakršni koli že so bili verski nazori posameznih stolnih duhovnikov, z delovno in нравno disciplino se kapitelj vsaj do konca Seebachovega škofovanja pač ni mogel pohvaliti. O neprimernem vedenju nekaterih njegovih članov nazorno priča pismo dekana Braošića škofu Seebachu z dne 12. februarja 1568.¹¹⁷ V pismu izstopa kot problematično ravnanje samega generalnega vikarja Jurija Steinmetzerja, nekdanjega škofovega vikarja v Kranju,¹¹⁸ nad katerim so se tudi sicer pritoževali tako katoliki kakor protestanti.¹¹⁹ Medtem ko torej protireformacijski ukrepi pri stolni cerkvi po letu 1547 očitno niso bili več potrebni, tega ne moremo reči za moralno prenovo šenklavške duhovščine. Prvi vidnejši korak v smeri reforme je bil storjen za časa škofa Konrada Glušiča (1571–1578), natančneje leta 1574, ko so bile potrjene nove kapitelske konstitucije.¹²⁰

Sklep

Najpomembnejše dejanje v obdobju seznanjanja in bolj ali manj zasebnega opredeljevanja do pogledov, ki so jih oblikovale Luthrova in druge veje reformacije, predstavlja za kapitelj in stolno duhovščino sploh sprejem statuta leta 1533. Z njim kanoniki niso prekoračili okvira katoliške reform(acij)e,¹²¹ izpričali pa so duhovno energijo, ki jo je kmalu zatem osvežil prihod novega stolnega pridigarja Primoža Trubarja. Protestantska miselnost se

¹¹¹ Glej predvsem NŠAL, ŠAL I, f. 16/4d, 16/7.

¹¹² Koncept ima datum 3. avgust 1563 – NŠAL, ŠAL I, f. 11/15.

¹¹³ F.M. Dolinar, geslo Seebach Peter, Die Bischöfe, n.d., str. 659. Prim. še M. Miklavčič, geslo Seebach Peter, SBL, zv. 10, Ljubljana, str. 266.

¹¹⁴ ARS, Stan. I, šk. 97, sn. 7 (10. marec 1565).

¹¹⁵ NŠAL, KAL, Spisi, f. 138/18 (15. julij 1567), f. 109/35 (23. julij 1567); NŠAL, Zbirka listin, 1567 VIII 28. Že 28. marca 1569 se Braošić navaja kot pokojni – NŠAL, KAL, Spisi, f. 199/22a.

¹¹⁶ V: Tega celega psaltra Davidovega (1566) – citat po J. Gruden, n.d., str. 654.

¹¹⁷ NŠAL, KAL, Spisi, f. 134/5.

¹¹⁸ J. Žontar, n.d., str. 180. Zelo vprašljivo je bilo v začetku šestdesetih let že vedenje prošta Polidorja de Montagnane, ki pa je ljubljansko proštijo užival le kratek čas – prim. F. Kidrič, geslo Montagnana Polidor de, SBL, zv. 5, Ljubljana 1933, str. 150.

¹¹⁹ Prim. NŠAL, KAL, Spisi, f. 134/5, f. 138/17; M. Žvanut, Korespondenca dveh kranjskih plemičev iz sredine 16. stoletja, ZČ 43 (1989), str. 504.

¹²⁰ Igitur nos Praepositus, Decanus et Capitulum Cathedralis Ecclesiae Labacensis id animo considerantes, ac multis diversisque pravis abusionibus et erroribus, qui in Ecclesiastica officia hujus Cathedralis Ecclesiae passim per negligentiam irrepsere praevenire cupientes /.../ – iz prepisa statuta v NŠAL, Zgodovinski zapiski, f. 1.

¹²¹ Glede izraza katoliška reformacija prim. M. Mullett, n.d., str. 21–22.

je odtlej vse jasneje zrcalila v oznanjevalnem delu nekaterih duhovnikov, dokler ni v prvi polovici štiridesetih let postala prevladujoča. Poleg Trubarja sta se namreč zanjo ogrela dva najuglednejša kanonika, delujoča tedaj v Ljubljani: generalni vikar Lenart Mertlic in Pavel Wiener. Nadaljnje razširjanje reformacijskih idej pri stolni cerkvi je prekinil sodni proces zoper pridigarje, obtožene verskih zmot, jeseni leta 1547. Po procesu, za katerega se je ob podpori deželnega kneza odločno zavzel škof Urban Textor, se kapiteljska duhovščina nad protestantizmom očitno ni navduševala – ali se zanj vsaj ni navduševala do te mere, da bi ob tem kaj tvegala. Vendar se je tudi vnema zgodnjega znanilca protireformacije in katoliške obnove v Ljubljani Jurija Braošića – v celoti vzeto – ni dotaknila.¹²² Več uspeha kakor delovanje tega strogega dekana iz zadnjih let škofa Petra Seebacha je v tem pogledu obetala doba Seebachovega naslednika Konrada Glušića.

Zusammenfassung

Der Klerus der Ljubljanaer Domkirche und die protestantische Reformationsbewegung bis Bischof Konrad Gluschitsch (1571–1578)

Lilijana Žnidaršič

Obwohl der Klerus der Ljubljanaer Domkirche eine bedeutende Rolle im geistlichen Leben der Stadt Ljubljana (Laibach) und des Landes Krain spielte, beziehen sich die ersten bekannten Reformationerscheinungen in Krain (diese datieren in die Mitte der zwanziger Jahre des 16. Jahrhunderts) nicht auf ihn. Auch das Kapitelstatut aus dem Jahre 1533, das zu einer »puren, simplen und treuen« Verkündung des Gotteswortes aufruft, ist nicht als Beweis dafür anzusehen, daß unter den Domherren, den Unterzeichnern des Statuts, protestantisches Gedankengut Fuß gefaßt hätte. Der Wortlaut selbst ist eher als ein »zwischen den werdenden Konfessionen stehender Evangelismus« zu verstehen denn als echter Protestantismus. Dies bedeutet jedoch nicht, daß sich der eine oder andere Domherr oder Domgeistliche nicht für *den neuen Glauben* begeistert hätte; es besteht kaum ein Zweifel darüber, daß ihm die Domherren Paul Wiener und Leonhard Mertlitz bereits damals ziemlich nahe standen.

Einen festeren Standpunkt in Religionssachen bezog man erst in der zweiten Hälfte der dreißiger und vor allem in der ersten Hälfte der vierziger Jahre des 16. Jahrhunderts. Unter den Domherren, die immer offener einige durchaus protestantische Ansichten vertraten, waren der oben erwähnte Paul Wiener sowie Primus Truber (Domvikar wahrscheinlich seit 1533, Domherr nach 1542) am einflußreichsten. Da die beiden unter den Landständen ein ziemlich großes Ansehen genossen, waren ihre Predigten, die sich gegen die Lehren, Gewohnheiten und Rituale der römisch-katholischen Kirche richteten, für die landesfürstliche und bischöfliche Hoheit besonders gefährlich. Ihr Wirken und jenes einiger anderen Reformatoren wurde im Herbst 1547 durch einen Gerichtsprozeß unterbrochen, der unter kräftiger Unterstützung König Ferdinands von Bischof Urban Textor (1543–1558) geleitet wurde. Das einzige erhaltene Protokoll eines der Verhöre beim Prozeß legt die Vermutung nahe, daß die protestantisch ausgerichteten Geistlichen ihre Gegner unter dem Domklerus hatten. Allem Anschein nach kam die Reformationsbewegung nach 1547 nur noch außerhalb der Domkirche zum Tragen. Die Hauptstütze des Katholizismus stellte für gut ein Jahrzehnt Nikolai Schkofitsch, der neue Generalvikar Bischof Textors dar, den Truber einmal sogar als seinen »größten Feind« bezeichnete. Auch in der Amtszeit Bischof Peter Seebachs (1558/60–1568) stand das Ljubljanaer Domkapitel als

¹²² Učinkovitejše bi bile morda pridige jezuita Jona Adlerja, če bi ta v Ljubljani ostal dlje časa. Mladi Adler, sin protestantskih staršev iz Münchna, je prišel pridigat v Ljubljano spomladi leta 1556 na željo škofa Textorja. Čeprav so bili z njegovim pridiganjem zelo zadovoljni »ne samo katoličani, ampak, presenetljivo, tudi nekatoličani,« je iz mesta odšel že pred jesenjo istega leta – P. Belić, Prva tri desetletja jezuitov in Slovenci (1546–1569), Zbirka ZČ 6, Ljubljana 1989, str. 25–26.

Ganzes auf der Seite der offiziellen Kirche und verteidigte ohne Umschweife den Bischof, als dieser von den Landständen beim Kaiser angeschwärzt wurde (1562). In der Mitte der sechziger Jahre gesellte sich den Domherren Jurij Braosich aus Istrien zu, der »apostolische Prediger« und für die Jahre 1567–1569 überlieferter Kapiteldchant. In seinen Predigten griff er eifrig die Protestanten und ihre Lehre an und setzte sich als Dechant für die Abschaffung von Mißbräuchen und für eine Reform in den eigenen Reihen ein: er personifizierte demnach die antireformatorischen und katholischen Erneuerungsbestrebungen zugleich. Trotz seines Eifers zeitigte, mindestens was die innere Erneuerung des Kapitels anbelangt, erst die Amtszeit von Bischof Konrad Gluschitsch (1571–1578) reichere Früchte.

ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2/I, tel.: 061/1769-210

vas vabi, da kot redni član vstopite v eno izmed slovenskih zgodovinskih in muzejskih društev.

Društveni člani po nižji ceni prejemajo osrednje glasilo slovenskih zgodovinarjev *Zgodovinski časopis*, imajo popust pri nabavi knjig iz zaloge zveze, lahko sodelujejo pri strokovnih in družabnih prireditvah društev (zborovanja, predavanja, strokovne ekskurzije in podobno), brezplačno prejmejo zvezino značko in izkaznico ter uporabljajo zvezino knjižnico. Potrjena izkaznica ZZDS omogoča brezplačen ali cenejši vstop v številne domače in tuje muzeje in galerije. Člani slovenskih društev s popustom kupujejo knjige "Slovenske matice", občasno pa tudi publikacije drugih slovenskih založb.

Članarino in naročnino lahko vplačate vsako dopoldne (od ponedeljka do petka) na zvezinem sedežu ali pa s položnico na žiro račun: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, Aškerčeva 2, 50101-678-49040.

Vplačilo članskih obveznosti je možno tudi pri vseh matičnih pokrajinskih zgodovinskih in muzejskih društvih. Tu so njihovi naslovi:

Zgodovinsko društvo Ljubljana, Filozofska fakulteta, 1000 Ljubljana, Aškerčeva 2

5 Zgodovinsko društvo v Mariboru, Muzej narodne osvoboditve, 2000 Maribor, Heroja Tomšiča

Zgodovinsko društvo v Ptuj, Pokrajinski muzej, 2250 Ptuj, Muzejski trg 1

Zgodovinsko društvo v Celju, Muzej novejšje zgodovine, 3001 Celje, Prešernova 17, pp. 87

Zgodovinsko društvo za Gorenjsko, Gorenjski muzej, 4000 Kranj, Tavčarjeva 43

Zgodovinsko društvo v Novem mestu, Dolenjski muzej, 8000 Novo mesto, Muzejska 7

Muzejsko društvo v Škofji Loki, Muzej na gradu, 4220 Škofja Loka, Grajska pot

Belokranjsko muzejsko društvo, Belokranjski muzej, 8330 Metlika, Trg svobode 4

Zgodovinsko društvo v Slovenskih Konjicah, 3210 Slovenske Konjice

4 Zgodovinsko društvo za Pomurje, Pokrajinski muzej, 9000 Murska Sobota, Trubarjev drevored

Klub slovenskih zgodovinarjev in geografov na Koroškem, Postfach 38, 9020 Celovec/Klagenfurt, Avstrija

24 Zgodovinsko društvo za Koroško, Koroški pokrajinski muzej, 2380 Slovenj Gradec, Glavni trg

Zgodovinsko društvo za severno Primorsko, Goriški muzej, 5250 Solkan

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Società storica del Litorale, Pokrajinski muzej, 6000 Koper/Capodistria, Gramscijev trg 4

Zahtevajte prijavnico za vpis pri enem izmed pokrajinskih zgodovinskih društev ali na sedežu osrednje zveze!

ZALOŽBA ZRC

Konec preteklega leta smo izdali novo delo s področja zgodovine, ki celovito prikazuje razvoj prometa in vsa z njim povezana dogajanja na Slovenskem v dolgem obdobju od konca antike do 16. stoletja. Kljub temu, da je knjiga temeljito znanstveno delo, podprto z natančnimi navedbami virov, je branje daleč od običajne suboparnosti strokovnih besedil. Delo je popestrjeno s številnimi slikovitimi primeri iz srednjeveškega vsakdana ter več kot šestdesetimi barvnimi in črno-belimi avtentičnimi ilustracijami, tabelami, diagrami in barvnimi zemljevidi.

Miha Kosi

POTUJOČI SREDNJI VEK. Cesta, popotnik in promet na Slovenskem med antiko in 16. stoletjem

Promet je ena od manifestacij človeške kulture in je bil tudi v srednjem veku sestavni del vsakdanjega življenja. Ljudje so potovali, trgovali, posredovali in izmenjavali informacije... Srednji vek s tega vidika še zdaleč ni bil »mračno«, temveč zelo razgibano obdobje. Uvodni del knjige osvetljuje zgodnji srednji vek kot most med antiko in ponovnim razcvetom prometa v visokem in poznem srednjem veku. Težišče dela je na obdobju od 12. do 16. stoletja. Avtor prikazuje tematiko prometa z najširše perspektive – njegov pomen v dinastični politiki tega časa, razcvet denarnega prometa, trgovske tokove ter vlogo mest v tem razvoju.

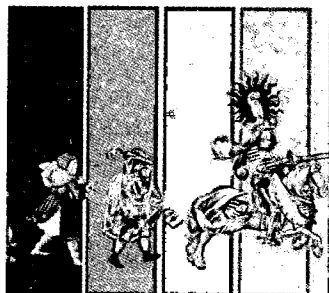
Precejšnja pozornost je posvečena prikazu raznih oblik mobilnosti in komuniciranja ter vzgibom za potovanja, kot so fevdalno gospodarjenje in vsakdanja oskrba, politika, vojskovanje, diplomacija, Cerkev in romanja, posredovanje informacij idr. »Tehnični vidik« transporta zajema oblike transporta na kopnem in rekah, organizacijo, zmogljivosti... Poglavje o ustroju srednjeveškega prometnega omrežja osvetljuje pravni značaj cest in prometa, pravno-ekonomska sredstva, ki so vplivala na razvoj (mitnice, prisilnost cest, skladiščno pravo) ter »prometno infrastrukturo« – mostove, brode, ceste, hospice in gostišča. Zaključni del je prikaz najpomembnejših srednjeveških cest na Slovenskem, njihovega poteka, razvoja in značilnosti prometa na posameznih trasah. V delu je vseskozi prisotna prostorska komponenta in avtor, po stroki zgodovinar in geograf, se je trudil, da umesti promet v prostor, k čemur pripomore pet barvnih zemljevidov med tekstom in velik pregleden zemljevid prometnega omrežja okrog leta 1400 v prilogi.

1998, 344 str., 40 barvnih in 19 č/b slik, 5 barvnih zemljevidov + priloga: barvni zemljevid 59,5 x 41,5 cm, 5 tabel in grafikonov, 21 x 29,5 cm, trda vezava, ISBN 961-6182-66-8.

CENA: 4.980 SIT

MIHA KOSI

POTUJOČI SREDNJI VEK

Založba ZRC

P.P. 306, 1001 Ljubljana

Fax: 061/125 52 53

E-pošta: zalozba@zrc-sazu.si; <http://www.zrc-sazu.si/zalozba>